

DE LA STILISTICĂ LA LITERATURĂ

Olimpia BERCA

Profesorul Ștefan Munteanu, unul dintre reprezentanții de frunte ai lingvisticii contemporane românești, autor al mai multor lucrări originale, de mare densitate (*Stil și expresivitate poetică*, 1972 – Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române; *Istoria limbii române literare*, în colaborare cu Vasile Țâra, 1978, 1983; *Limba română artistică*, 1981; *Introducere în stilistica operei literare*, 1995; *Studii de lingvistică și stilistică*, 1998; *Cuvînt și cultură*, 2000; *Scrieri alese*, 2003; *Lingvistică și stilistică*, 2005; *Limbă și cultură*, 2006), s-a remarcat prin efortul de a păstra echilibrul între teorie și analiză și prin încercarea de a oferi o viziune unitară cu privire la esența limbajului artistic. Temperamentul său științific, de evidentă factură clasică, înțelegerea față de text și perspectiva enciclopedică, trăsături ce îi caracterizează studiile din domeniul lingvisticii (al stilisticii, în speță), sunt constante pe care le regăsim și în volumele din afara preocupărilor de strictă specialitate. Ne referim la *Scrisori vieneze*, 1992 și la *Scrisori din Vindobona*, 2000, cărți prilejuate de un lectorat la Viena și receptate de critică atât ca jurnal al unei experiențe culturale, cât și ca un reușit exercițiu de proză literară, deopotrivă instructiv și delectiv.

Recent, profesorul a tipărit o nouă lucrare, *Pagini de memorial*, Editura Amphora, Timișoara, 2006. Ea comprimă (pe un spațiu tipografic restrâns: 125 pagini) câteva evenimente de biografie, dezvăluind, totodată, personalitatea, preocupările și simțămintele autorului.

Spre deosebire de cărțile anterioare, precis delimitate în domeniul lor, „paginile de memorial” sunt o scriere oarecum de mijloc, situată în intervalul dintre *opera riguroasă* a savantului, a cercetătorului limbii și stilului, și *discursul prozastic*, întemeiat (acesta din urmă) nu pe observarea fenomenului artistic în realizarea sa verbală, ci pe actualizarea propriului impuls literar. Autorul nu lasă nici enunțul științific să se desfășoare de la sine – îl alternează cu inserții din alte stiluri (eseistic, artistic, epistolar etc.) și intervine cu divagații referențial-conative (date despre o clădire istorică, un eveniment, o personalitate etc.), acolo unde domină funcția emotiv-evocativă. Am putea spune, astfel, că textul „memorialistic” este mai degrabă un demers *eseistic*: un comentariu stimulat de mișcările neprevăzute ale memoriei afective și de legăturile secrete, inefabile, dintre oameni, impresii și lucruri.

Așa se face că cele trei părți ale *Paginilor de memorial* (*Copii după natură; Note anacronice și Incursiune în vremuri vechi și revenire acasă*) oferă o paletă variată de subiecte, cum ar fi: privire în „lumea” copilăriei (*Fîntîni în cîmp; Gheorghică* etc.); note despre peisajul natal al Bucovinei de nord, ondulat lin, acoperit cu păduri seculare și străbătut de izvoare bogate (Codrul Cosminului); creionarea portretului celor ce i-au întovărașit naratorului primii ani de viață sau adolescența (fratele Vasile, vărul Gheorghică, prietenul de școală Tinu Popescu). Este evocată, apoi, întâlnirea cu Viena și cu lumea ei (*Viena, o lume într-o nucă*); descoperim meditații asupra timpului în gândirea lui Eminescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi sau Ion Pillat (*Metafore ale timpului*), observații referitoare la un cuplu oarecare (*În gara Simeria*) etc.

Dar suprafața cea mai mare a volumului este ocupată de consemnările culturale, presărate peste tot în text. Asemenea unui glas secund, vocea comentatorului mută faptul frust al realității *imediate* (al ontologicului), în planul livresc, construit,

în planul cunoașterii *intermediate*. Astfel, „paginile memoriale” nu sunt doar *evocatoare*, ci și, într-un fel aparte, *erudite*: dincolo de umbrele amintirii, amestecându-se cu ele, ne surprinde mulțimea datelor, a informațiilor, pe care autorul le-a acumulat de-a lungul anilor și pe care le înserează în propriul enunț, într-o admirabilă construcție intertextuală. Aș adăuga faptul că intertextul nu este niciodată pasiv, ci *dinamic*, apare ca rezonator al celui ce scrie, iscat de nevoia acestuia de *a-și împărtăși* reflecțiile, de a-l informa pe lector. Principala caracteristică a textului, elementul care îl animă, este, așadar, *capacitatea de a comunica*. Autorul nu îl uită niciodată pe celălalt, pe cel căruia i se adresează – destinatar mai degrabă virtual, dar și prezent –, îi relatează, îi explică, îi povestește, *îi cere participarea*. Impresia e augmentată atunci când ascultătorul-partener e chiar numit („stau de vorbă, pe o bancă din parcul înverzit, cu un prieten aflat în trecere prin Viena”, „*Lasciate ogni speranza*”, 97); relatarea ia forma unui *dialog*, în care sunt cuprinse formulele *fatice* de rigoare, cu funcția de a menține raportul de schimb informativ: „*Te rog să mă urmărești și să mă întrerupi dacă și unde socotești că nu aș avea dreptate*” (98); „*n-aș vrea să mă taxezi drept cinic...*” (98); „*dacă nu ai nimic împotriva*” (99) etc. Altă dată, calitatea profesională a interlocutorului e implicată în dedicație („Lui Valentin Tașcu” etc.) și, în acest caz, *dialogul* se desfășoară între specialiști. Vom observa că secvențele fatice nu mai au rolul de a propulsa comunicarea, ci de a întări adevărul celor afirmate de cei doi (pseudo) preopinenți: „*Evident, dar altceva mă frapează în această dispută*” (107); „*Nu m-ai înțeles...*” (107); „*Ei, da, mi-ai furnizat un argument la care nu mă gândeam*” (108); „*Sigur că da...*” (109) (în eseu *Stil hagiografic și spirit critic*).

Plimbarea la care autorul ne invită prin Viena înseamnă cu adevărat contactul cu o întreagă lume („o lume într-o nucă”, spune Ștefan Munteanu, amintindu-și de Gottfried Heindl):

privim, împreună cu scriitorul, edificiile importante, ni se vorbește despre spiritul străzii sau despre oamenii locului și, detaliat, despre cei care, în cursul timpului, au mai trecut pe acolo. În primul rând, despre români, începând cu Ienăchiță Văcărescu ori Dinicu Golescu, și continuând cu Slavici, Eminescu, Titu Maiorescu, Ciprian Porumbescu, Enescu sau Lucian Blaga. Urmele multora mai există încă, împreună cu cele ale unui Mozart, Strauss, Grillparzer, Richard Wagner și ale altor oameni de seamă, săpate în amintirea instituțiilor de cultură, păstrate de memoria străzilor, contribuind la ceea ce constituie, astăzi, pentru vizitatorul modern, prestața și atracția spirituală ale Vienei.

Încercând să le descopere, autorul își definește profilul sufletesc și intelectual. El se simte atras de capitala austriacă (ce oferă cu parcimonie privitorului intervenția arhitecturii moderne, de beton și sticlă), metropolă ce „respiră un aer mai degrabă romanic – sau mai exact spus european – având rădăcini în cultura antică...” (78-79) și, totodată, păstrează aerul inconfundabil de *Dorf* (este „un sat mare”, spun vienezii, cu mândrie, despre capitala lor). Or, știm nu numai din scrierile de dinainte ale lui Ștefan Munteanu, dar și din multe pagini ale „memorialului” cât de atașat s-a declarat memorialistul, pe de o parte, de fondul „ancestral” al propriului popor, de așa-numita, altădată, „matcă stilistică”, „generatoare și modelatoare de atitudini și comportamente umane” (*Fîntâni în cîmp*, 12), și, pe de alta, de valorile civilizației antice, atât de bine conservate în „Vindobona” (v., de pildă, „*Lasciate ogni speranza...*”).

Cum era de așteptat, numeroase sunt în textul volumului meditațiile cu privire la limbajul artistic și, implicit, la literatură. Fie că e tulburat de nostalgia copilăriei ori de imaginea pierdută a unui vechi prieten, fie că e surprins de o întâlnire neașteptată, ce aduce în memorie imaginea locurilor altădată familiare, fie că, în sfârșit, străbate Viena, profesorul revine la ceea ce a făcut,

în fond, o viață: încearcă să deslușească tainele funcționării limbajului. La intervale, el își oprește relatarea și, fără emfază ori pedanterie, deschide o paranteză. Nu este o paranteză întâmplătoare și nici impusă de vreo strategie textuală: autorul își (re)trăiește, în text, biografia (cu întâmplările ei) și trăiește, concomitent, viața cărților. Între narator și lumea paralelă a paginii scrise, a faptului de cultură, în genere, există o comunicare permanentă, căci, aidoma altor oameni ai literelor, el „suferă” de *ortofilie*, ca să reluăm un termen pomenit chiar în volum, „iar acela care suferă de ea face parte din acea categorie de oameni școliți pentru care cuvântul scris și trimis în lume are ceva sacru în el, întrucât e încărcat cu povara gândului împărțit cu sentimentul răspunderii morale” (113).

Atmosfera pe care o respiră textele este, și ea, asemenea tematicii, diversă: cumpănit nostalgică, în rememorări, gravă, când se susține o idee sau se comentează un fapt din universul științelor, și, adesea, ironică. Ironia practică de Ștefan Munteanu este, însă, întotdeauna, cenzurată de temperamentul său echilibrat: inteligentă, disimulată, nu o dată întoarsă spre cel ce istorisește.

Aș remarca piesa *În gara Simeria*, o mică bijuterie, proba unui fin observator și, totodată, a unui excelent cunoscător al mecanismelor limbajului artistic. În câteva tușe (surprinzând detalii fizice sau mici gesturi), esențiale în devoalarea adevărilor psihologice și general comportamentale, prozatorul construiește un posibil traseu existențial. O descriere rapidă, reproducerea unui dialog ori, pe alocuri, completările, imperceptibil ironice ale naratorului și, iată, se conturează personajele (un cuplu tânăr, poposit, ca și autorul, în sala de așteptare a gării). Sunt tipuri umane distincte, fiecare cu personalitatea sa: „...o femeie tânără, delicată, cu un aer copilăresc și puțin distrat”, și partenerul, ce „arăta a om bine hrănit, învederînd oarecari indicii de obezitate pretimpurie. Stătea răsturnat în

fotoliu, cu ceafa sprijinit de partea superioară a spătarului și cu picioarele rășchirate” (20). Schimbul de replici dintre ei, reacțiile fiecăruia, notate minuțios, apoi mișcarea furișată a bărbatului și încercarea lui de a „strecura” în spatele fotoliului cotorul unui măr pe care-l mâncase, urmate de exclamația scurtă („discretă”) a femeii, de replica ei dezamăgită („Vai!”), construiesc excelent atmosfera.

În aceste „pagini de memorial”, autorul nu-și trădează, nici o clipă, vocația de cercetător al limbii și stilului. Însă, în egală măsură, el nu-și poate uita nici chemarea de prozator. Chemare de multe ori, probabil, amânată, deseori, poate, pusă la îndoială, dar mereu trează.

Banat, 7/2007